

به نام خدا

توصیه‌های سیاستی امنیت غذایی در شرایط بحران و جنگ

ذیل سند ملی دانش بنیان امنیت غذایی

دیرخانه شورای عالی سلامت و امنیت غذایی

فروردین ماه ۱۴۰۵

بسم الله الرحمن الرحيم

شناسنامه

عنوان مستند:	توصیه های سیاستی امنیت غذایی در شرایط بحران و جنگ ذیل سند ملی دانش بنیان امنیت غذایی
نوع مستند:	گزارش
هدف از تهیه مستند:	دسترسی به اطلاعات و شواهد موجود برای اتخاذ تصمیم گیری های متاثر از شواهد برای سیاستگذاران
مخاطبان:	کلیه سیاستگذاران، اعضای شورای عالی سلامت و امنیت غذایی و روسای کمیسیون های تخصصی ذیل سند ملی دانش بنیان امنیت غذایی
مرجع تهیه کننده:	دبیرخانه شورای عالی سلامت و امنیت غذایی
تنظیم کنندگان مستند:	دکتر زهرا عبد اللهی، رئیس گروه امنیت غذا و تغذیه و تهدیدکننده های محیطی سلامت دبیرخانه شورای عالی سلامت و امنیت غذایی دکتر شیرین سیدحمزه، کارشناس دبیرخانه شورای عالی سلامت و امنیت غذایی
با نظارت:	دکتر سید حسن امامی رضوی، رئیس دبیرخانه شورای عالی سلامت و امنیت غذایی
توصیف مستند:	مروری بر شواهد منطقه ای و توصیه های سیاستی اولویت دار برای تامین امنیت غذا در شرایط بحران و جنگ
اقدامات لازم:	جهت مطالعه و بهره برداری های لازم
نسخه ویرایش:	اول
تاریخ تنظیم:	۱۴۰۵/۰۱/۱۵
کد مستند:	MOH-SCHFS-Ins001-1405
نحوه استناد:	توصیه های سیاستی امنیت غذایی در شرایط جنگ و بحران. ۱۴۰۵

فهرست مندرجات

پیام های کلیدی برای سیاستگذاران.....	۱
مقدمه	۱
اسناد بالادستی	۱
اثر جنگ و درگیری بر امنیت غذایی در جهان.....	۲
چالش های کلیدی امنیت غذایی در بحران ها	۳
راهکارهای استراتژیک و هزینه اثربخش برای مدیران دولتی	۳
نقش بانک های غذا در تکمیل نظام حمایت غذایی	۶
جمع بندی.....	۷
منابع.....	۸

پیام های کلیدی برای سیاست گذاران

- ❖ امنیت غذایی در شرایط بحران نیازمند ترکیب سیاست های کوتاه مدت حمایتی و اصلاحات ساختاری بلندمدت است.
- ❖ ذخایر استراتژیک و تنوع بخشی به واردات، ابزارهای کلیدی برای مدیریت شوک های عرضه هستند.
- ❖ نظام های پایش هوشمند بازار می توانند هزینه های واکنش به بحران را به طور قابل توجهی کاهش دهند.
- ❖ حمایت هدفمند از خانوارهای آسیب پذیر اثربخش ترین سیاست کوتاه مدت برای کاهش ناامنی غذایی در شرایط بحران جنگ است.

مقدمه

قوانین بین المللی حقوق بشر، غذا را به عنوان یک حق انسانی تعریف می کند. که دولت ها و سازمان های بین المللی باید به آن برای دسترسی به غذای کافی احترام بگذارند، از آن محافظت کنند و به آن عمل کنند. هنگامی که مردم قادر به دسترسی به غذای کافی نیستند، دولت مسئول اتخاذ تدابیر اضطراری برای تأمین غذا به طور مساوی برای همه بخش های جمعیت خود است. امنیت غذایی یکی از اساسی ترین ارکان ثبات ملی و رفاه اجتماعی است. امنیت غذایی و درجه اطمینان دسترسی به غذا به حیات اقتصادی و سیاسی و حیات امنیتی کشور مرتبط است. به ویژه در مناطق مستعد بحران مانند خاورمیانه و آسیای مرکزی که با چالش های چندوجهی از جمله بی ثباتی سیاسی، تغییرات اقلیمی، و وابستگی اقتصادی دست و پنجه نرم می کنند. مواجهه با بحران هایی چون جنگ، تحریم؛ و بلایای طبیعی، زنجیره تامین غذا را مختل کرده، دسترسی خانوارها را محدود ساخته و پیامدهای عمیقی بر امنیت، اقتصاد و سلامت جامعه بر جای می گذارد. این گزارش با هدف ارائه تحلیلی جامع از راهکارهای موثر و هزینه اثربخش برای مقابله با چالش های امنیت غذایی در شرایط بحران جنگ، به ویژه با تمرکز بر کشورهای آسیایی و خاورمیانه، تدوین شده است. مخاطب اصلی این گزارش، مدیران و سیاست گذاران دولتی هستند که در خط مقدم تدوین و اجرای سیاست های ملی قرار دارند.

اسناد بالادستی

سیاست های کلی نظام ابلاغی مقام معظم رهبری، در بخش های اقتصاد مقاومتی، کشاورزی و سلامت به مواردی از قبیل خوداتکایی در محصولات اساسی، کاهش وابستگی به واردات، اصلاح الگوی تولید و مصرف، ارتقای بهره‌وری، توسعه آبیاری نوین، حفاظت از منابع آب و خاک، تنوع بخشی تولید و مدیریت سلامت غذا، کاهش مخاطرات غذایی، نظام پایش و کنترل کیفی تاکید داشته اند. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اصل سوم به تأمین نیازهای اساسی مردم از جمله غذا و اصل چهل و سوم به تأمین نیازهای غذایی از طریق افزایش تولید داخلی و خودکفایی نسبی اشاره شده است. همچنین سند ملی دانش بنیان امنیت غذا و تغذیه مصوب شورای عالی سلامت و امنیت غذایی و شورای عالی انقلاب فرهنگی سیاست های تأمین امنیت غذا و تغذیه در کشور را به صورت یکپارچه ارائه

نموده است. اگرچه این سند یک سند راهبردی ۱۰ ساله است اما به ویژه در تکالیف تعیین شده با ریاست سازمان پدافند غیرعامل در کمیسیون دفاعی امنیتی موضوعات مهم و کلیدی برای عبور هوشمندانه از بحران و جنگ گنجانده شده است. علاوه بر این سند طرح حمایت از تولید کشاورزی و افزایش تاب‌آوری تأمین نیازهای غذایی در شرایط جنگی و بحرانی در مجلس برای اجرای آزمایشی طی ۵ سال تصویب شده است.

در این گزارش مروری هدف، بررسی چالش های کلان و تمرکز بر راهکارهای اثربخش با بررسی شواهد موجود در منطقه خاورمیانه که در زیر به آن اشاره شده است.

اثر جنگ و درگیری بر امنیت غذایی در جهان

جنگ و نزاع باعث افزایش تعداد آوارگان و مهاجران و فقرا، کاهش ظرفیت تولیدات کشاورزی، اختلال در رشد اقتصادی و بالاتر رفتن قیمت غذا می شود که همگی می توانند منجر به تشدید و افزایش نا امنی غذایی در کشورهای درگیر و همسایگان آنها شوند. بر اساس برآورد سازمان غذا و کشاورزی (FAO) نسبت افرادی که دچار سوءتغذیه هستند در کشورهای در حال درگیری و جنگ به طور میانگین ۳ برابر سایر کشورهای در حال توسعه می باشد. بر طبق آمارهای موجود، به دنبال منازعات و درگیری هایی که در کشور یمن که از سال ۲۰۱۵ شروع شده است و کمتر در پوشش خبری رسانه ها به آن پرداخته می شود، ۱۷ میلیون نفر که بیش از نیمی از جمعیت این کشور می باشد، در معرض ناامنی غذایی قرار دارند. نتایج گزارش فائو بر روی ۷/۹ میلیون نفر در یمن، نیز نشان داد که نا امنی غذایی شدید در یمن در سال ۲۰۲۰ از ۲۵ درصد جمعیت به ۴۰ درصد جمعیت تا پایان سال رسیده است.

آمارها در افغانستان نیز نشان می دهد که افرادی که کمک های غذایی فوری در سال ۲۰۱۹ نیاز داشته اند بین ۵ تا ۱۰ میلیون نفر می باشد. در کشور سوریه نیز فروپاشی اقتصادی، افزایش قیمت مواد غذایی و آوارگی ها و کاهش تولید غذا منجر به ناامنی غذایی شده است به طوری که بیش از ۵ میلیون سوری نیاز فوری به کمک های غذایی در سال ۲۰۱۹ داشتند. بر اساس برآورد برنامه جهانی غذا بیش از ۱۲/۴ میلیون سوری دچار نا امنی غذایی می باشد. جنگ و نزاع های متمادی و به دنبال آن افزایش قیمت محصولات غذایی که حدوداً ۲۹ برابر زمان قبل از جنگ شده است، بر روی وضعیت تغذیه ای سوری ها خصوصاً جمعیت آسیب پذیر شامل کودکان، زنان و سالمندان اثرات مخبری به جا گذاشته است.

نکته حائز اهمیت این است که اثرات مخرب جنگ بر امنیت غذایی محدود به کشورهای درگیر نیست بلکه اثرات جهانی و فرامرزی دارد، چرا که نظام غذایی کنونی جهانی می باشد. به طور مثال، جنگ اخیر میان اوکراین و روسیه، علاوه بر افزایش تعداد آوارگان و امنیت غذایی در کشور اوکراین، می تواند اثرات مخربی بر امنیت غذایی در کشورهای غیردرگیر، خصوصاً کشورهای آفریقای شمالی و خاورمیانه شود. کشور اوکراین در حدود ۴۰ درصد از گندم و ذرت تولیدی خود را به کشورهای آفریقایی و خاورمیانه صادر می کند و بر طبق آمار بیش از نیمی از غلات مصرفی در خاورمیانه و آفریقا از روسیه و اوکراین وارد می شود. در کشور مصر، قیمت گندم و آفتابگردان در حال افزایش می

¹ Food and Agriculture Organization of the United Nations

باشد چرا که به ترتیب ۸۵ و ۷۳ درصد به گندم و آفتابگردان اوکراین وابسته است. در لبنان نیز ۸۰ درصد گندم مورد نیاز از روسیه و اوکراین وارد می شود. همچنین، روسیه بزرگترین تولید کننده کود در جهان می باشد. کاهش واردات و افزایش قیمت این محصولات در کشورهای وارد کننده غلات و کود از اوکراین و روسیه می تواند منجر به کاهش دسترسی افراد به غذا و در نتیجه تشدید امنیت غذایی در این کشورها شود.

چالش های کلیدی امنیت غذایی در بحران ها:

قبل از ورود به راهکارها، لازم است چالش های اصلی که این راهکارها باید به آن ها پاسخ دهند، به طور خلاصه مرور شوند:

- اختلال در زنجیره تامین و لجستیک: جنگ و ناآرامی ها، مسیرهای حمل و نقل را مسدود کرده، هزینه های واردات و توزیع را به شدت افزایش می دهد.
- وابستگی شدید به واردات: بسیاری از کشورهای منطقه بیش از ۷۰ درصد غلات خود را وارد می کنند، که در شرایط بحران جهانی (مانند بحران اوکراین) این وابستگی به نقطه ضعف راهبردی تبدیل می شود.
- تاثیرات اقلیمی و کمبود منابع آبی: منطقه خاورمیانه با کمبود شدید آب روبرو است و تغییرات اقلیمی این وضعیت را تشدید کرده، تولید داخلی غذا را محدود می سازد.
- بی ثباتی اقتصادی و تورم بالا: تورم بالا، به ویژه در بخش مواد غذایی، قدرت خرید خانوارها را کاهش داده و دسترسی به غذای کافی را دشوار می کند.
- ضعف نظام های نظارتی: فقدان داده های دقیق، ضعف در رصد بازار بدلیل کمبود منابع، زمینه ساز احتکار و افزایش بی رویه قیمت هاست.

راهکارهای استراتژیک و هزینه اثربخش برای مدیران دولتی:

راهکارهای موثر باید ترکیبی از اقدامات کوتاه مدت (واکنشی)، میان مدت (تثبیتی) و بلندمدت (استراتژیک) در سطح دولتی، فردی و جمعی به شرح زیر باشند.

- ایجاد و مدیریت ذخایر استراتژیک (کوتاه مدت تا میان مدت): بدین منظور نگهداری مقادیر کافی از کالاهای اساسی (مانند گندم، برنج، روغن) در انبارهای استراتژیک برای تامین نیاز در زمان بحران مورد نیاز است. مزایای این اقدام، جلوگیری از کمبود ناگهانی کالا، تثبیت قیمت ها در کوتاه مدت، کاهش اثر شوک های وارداتی و هم چنین ابزار اهرمی در مذاکرات تجاری می باشد. هزینه های این اقدام شامل نگهداری (انبارداری، مدیریت آفات، فرسودگی)، هزینه سرمایه گذاری اولیه برای خرید کالا است.
- تحلیل هزینه اثربخشی: مطالعات **FAO** نشان می دهد که ایجاد ذخایر استراتژیک، به ویژه در کشورهای با وابستگی بالا به واردات، می تواند هزینه های ناشی از نوسانات شدید قیمت جهانی و کمبود کالا را تا ۴۰٪ کاهش دهد. کشورهایمانند امارات و قطر از این راهکار برای تضمین امنیت غذایی خود بهره برده اند.

توصیه سیاستی: تدوین برنامه جامع ذخایر استراتژیک با تعیین میزان ذخایر، مکان انبارها، و سازوکارهای به روزرسانی و مصرف.

۲. تنوع بخشی به منابع واردات و توسعه روابط تجاری پایدار (میان مدت): کاهش وابستگی به یک یا دو منبع تأمین کننده اصلی از طریق برقراری روابط تجاری بلندمدت با کشورهای متعدد و متنوع راهکار موثری می باشد. از جمله مزایای آن کاهش ریسک ناشی از اختلال در یک منطقه خاص (مانند جنگ روسیه و اوکراین)، امکان دستیابی به قیمت های رقابتی تر، تضمین پایدارتر جریان واردات می باشد. هزینه ها: نیازمند دیپلماسی فعال، ایجاد زیرساخت های لازم برای واردات از مسیرهای جدید. تحلیل هزینه اثربخشی: در بلندمدت، این راهکار از جهش های قیمتی شدید جلوگیری کرده و هزینه تأمین کالا را پایدارتر می سازد. OECD گزارش داده است که تنوع بخشی به منابع وارداتی می تواند هزینه های تأمین در شرایط بحران را تا ۲۰-۳۰٪ کاهش دهد.

توصیه سیاستی: فعال سازی دیپلماسی اقتصادی، عقد قراردادهای بلندمدت خرید با کشورهای تولیدکننده، و تسهیل لجستیک واردات از مبادی جدید.

۳. توسعه نظام های هشدار سریع و پایش هوشمند بازار (میان مدت تا بلندمدت): ایجاد سامانه هایی مبتنی بر فناوری (مانند هوش مصنوعی و کلان داده) برای رصد لحظه ای قیمت ها، موجودی انبارها، وضعیت تولید داخلی، و شاخص های پیش بینی کننده بحران راهکار موثر است. از جمله مزیت های این راهکار، امکان تصمیم گیری به موقع و پیشگیرانه، شناسایی زود هنگام اختلالات، جلوگیری از احتکار و سفته بازی و تخصیص بهینه منابع است.

هزینه ها: سرمایه گذاری اولیه در فناوری و زیرساخت داده، آموزش نیروی انسانی. تحلیل هزینه اثربخشی: IFPRI و WFP معتقدند این سیستم ها با پیش بینی و جلوگیری از بحران های کوچک، از بروز خسارات عظیم در آینده جلوگیری می کنند. هر دلار سرمایه گذاری در این سیستم ها می تواند تا ۵ دلار در هزینه های واکنش به بحران صرفه جویی ایجاد کند.

توصیه سیاستی: تشکیل کارگروهی مشترک از وزارتخانه های بهداشت درمان و آموزش پزشکی، صنعت، معدن و تجارت، جهاد کشاورزی، تعاون کار و رفاه اجتماعی و بانک مرکزی برای طراحی و پیاده سازی پلتفرم ملی پایش امنیت غذایی.

۴. حمایت هدفمند و هوشمند از خانوارهای آسیب پذیر (کوتاه مدت تا بلندمدت) شرح راهکار: جایگزینی یارانه های کلی (مانند یارانه های انرژی یا نان) با حمایت های مستقیم و هدفمند (کالابرگ الکترونیک) برای اقشار کم درآمد و نیازمند. تداوم و تقویت این برنامه و افزایش تنوع سبد غذایی پیشنهادی بویژه

از نظر گنجاندن مواد غذایی با ماندگاری بالا، سهولت در تهیه و مصرف و کیفیت تغذیه ای می تواند به حفظ قدرت خرید خانوارها، بهبود دسترسی و کاهش فشار ناشی از افزایش قیمت مواد غذایی کمک کند. مزیت این راهکار اطمینان از رسیدن حمایت به دست نیازمندان واقعی، کاهش فساد و هدررفت منابع، افزایش قدرت خرید خانوار برای تأمین غذای کافی، انعطاف پذیری بیشتر در پاسخ به بحران است. هم چنین، فعال سازی و تقویت فروشگاه های تعاونی روستایی می تواند دسترسی مردم در مناطق دورافتاده و صعب العبور به کالاهای غذایی اساسی افزایش دهد.

هزینه ها: نیازمند ایجاد پایگاه داده دقیق از خانوارها، طراحی مکانیزم های اجرایی کارآمد. در حال حاضر این راهکار با محوریت وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی اجرا شده است و تداوم آن در شرایط فعلی حائز اهمیت می باشد.

تحلیل هزینه اثربخشی: گزارش های WFP و بانک جهانی نشان می دهد که نظام های کوپن الکترونیک هدفمند، ۳۰ تا ۵۰٪ کارایی بالاتری نسبت به یارانه های عمومی دارند و اثربخشی بیشتری در کاهش فقر غذایی ایجاد می کنند.

توصیه سیاستی: ارزیابی مستمر اثربخشی طرح حمایت هدفمند (کالابرگ الکترونیک) در مناطق منتخب مانند روستاها، حاشیه شهرها و مناطق صعب العبور به منظور اطمینان از دسترسی آحاد جامعه به غذا.

۵. تقویت تولید داخلی پایدار و تاب آور (بلندمدت)
شرح راهکار: سرمایه گذاری در توسعه بخش کشاورزی با تأکید بر بهره وری آب، استفاده از ارقام مقاوم به خشکی و گرما، و ترویج کشاورزی هوشمند. مزیت این راهکار، کاهش وابستگی به واردات، افزایش امنیت غذایی ملی، ایجاد اشتغال، حفظ منابع آب و خاک، تاب آوری در برابر شوک های خارجی است. هزینه ها: سرمایه گذاری بلندمدت در تحقیق و توسعه، زیرساخت ها (مانند شبکه های نوین آبیاری)، آموزش کشاورزان.

تحلیل هزینه اثربخشی: هرچند هزینه های اولیه بالاست، اما در بلندمدت، کاهش نیاز به واردات، کاهش یارانه پرداختی به واردات، و جلوگیری از خروج ارز، سود سرشاری برای اقتصاد ملی دارد. توصیه سیاستی: تدوین برنامه ملی توسعه کشاورزی پایدار با اولویت بخشی به محصولات استراتژیک و کم آب، و ایجاد مشوق های لازم برای سرمایه گذاری در این بخش مطابق با سند ملی ده ساله دانش بنیان امنیت غذا و تغذیه مصوب شورای عالی سلامت و امنیت غذایی و شورای عالی انقلاب فرهنگی

۶. اصلاحات ساختاری در حکمرانی و مقررات بازار (بلندمدت)
شرح راهکار: بازنگری در قوانین مربوط به واردات، توزیع، انبارداری و قیمت گذاری کالاها؛ تقویت نهادهای نظارتی؛ و ایجاد شفافیت در بازار. مزیت این راهکار ایجاد فضای رقابتی سالم، جلوگیری از رانت و فساد، اطمینان از

دسترسی عادلانه به کالا، کاهش هزینه های پنهان ناشی از ناکارآمدی. هزینه ها: مقاومت در برابر تغییر، نیاز به اصلاحات قانونی و اداری. تحلیل هزینه اثر بخشی: تحقیقات موسسه بین المللی پژوهش در سیاست های غذایی IFPRI نشان می دهد حکمرانی خوب و شفافیت در بازار، نقش حیاتی در ثبات قیمت ها و دسترسی به غذا دارد. کاهش فساد و ناکارآمدی می تواند هزینه های نهایی کالا برای مصرف کننده را به طور قابل توجهی کاهش دهد. توصیه سیاستی: تشکیل کمیته ویژه بازنگری قوانین و مقررات حوزه غذا و کالا، با حضور نمایندگان بخش دولتی و خصوصی.

سایر راهکارهایی که در سطح فردی و جمعی موثر است عبارتند از:

- ✓ حمایت از صنایع غذایی برای تولید بسته های غذایی آماده با ماندگاری بالا جهت توزیع در شرایط اضطراری
- ✓ ایجاد شبکه های توزیع اضطراری، بسته های غذایی آماده و در دسترس سازی آنها برای جمعیت آسیب پذیر
- ✓ اشتراک گذاری منابع غذایی توسط سازمان های مردم نهاد
- ✓ برنامه ریزی بحران غذایی در سطوح محلی و ملی شامل ذخیره سازی استراتژیک، جلب همکاری بخش خصوصی از جمله قراردادهای اضطراری با تولید کنندگان مواد غذایی و آموزش عمومی در مورد استفاده بهینه از ذخایر

نقش بانک های غذا در تکمیل نظام حمایت غذایی

در کنار سیاست های کلان اقتصادی و تولیدی، ایجاد سازکارهای حمایتی مکمل نیز می تواند به تقویت امنیت غذایی در شرایط بحران کمک کند. یکی از سازوکارها بانک های غذا هستند. بانک غذا نهادی است که با جمع آوری مازاد مواد غذایی از تولید کنندگان، صنایع غذایی، فروشگاه ها و شبکه توزیع، این مواد را به شکل سازمان یافته در اختیار اقشار آسیب پذیر قرار می دهد.

در بسیاری از کشورها، به عنوان بخشی از شبکه ایمنی اجتماعی عمل می کنند و در زمان بحران های اقتصادی، بلایای طبیعی یا جنگ نقش مهمی در کاهش گرسنگی ایفا می کنند. این نهادها می توانند از هدررفت مواد غذایی جلوگیری کرده و در عین حال دسترسی گروه های کم درآمد به غذا را بهبود دهند.

در ایران نیز می تواند توسعه چنین سازوکاری به تکمیل نظام حمایت غذایی کمک کند، به ویژه اگر با برنامه های حمایتی دولت، شبکه های امدادی و سازمان های مردم نهاد هماهنگ شود. در شرایط بحران، بانک های غذا می توانند به عنوان یک ابزار عملیاتی برای توزیع سریع مواد غذایی در میان گروه های آسیب پذیر عمل کرده و فشار بر نظام توزیع رسمی را کاهش دهند.

جمع بندی

اولویت بندی راهکارها برای سیاست گذاران مدیریت امنیت غذایی در شرایط بحران، نیازمند یک رویکرد چندبعدی و مستمر است. با توجه به اولویت بخشی به مدیران و سیاست گذاران دولتی و تمرکز بر هزینه اثربخشی، راهکارهای زیر از اولویت بالاتری برخوردارند:

۱. حمایت هدفمند از خانوارها: بیشترین بازدهی در کاهش فقر غذایی و بیشترین اثربخشی در رساندن منابع به دست نیازمندان.
 ۲. ایجاد ذخایر استراتژیک و تنوع بخشی به واردات: راهکارهای کوتاه مدت و میان مدت حیاتی برای جلوگیری از شوک های ناگهانی.
 ۳. توسعه نظام های هشدار سریع و پایش هوشمند: ابزاری قدرتمند برای تصمیم گیری پیشگیرانه و مدیریت بهینه منابع.
 ۴. اصلاحات ساختاری در حکمرانی بازار: پایه ریزی برای ثبات بلندمدت و جلوگیری از فساد و ناکارآمدی. راهکارهای مربوط به تقویت تولید داخلی، اگرچه در بلندمدت حیاتی هستند، اما نیازمند سرمایه گذاری و زمان بیشتری برای رسیدن به نتیجه مطلوب می باشند.
 ۵. اتخاذ تدابیر مناسب از جمله بهبود زمان و روش برداشت محصولات کشاورزی، بهبود دسترسی به زیر ساخت ها و بازار، بهبود روش های حمل و نقل، انبارداری، فراوری و بسته بندی برای کاهش تلفات - ضایعات محصولات کشاورزی
 ۶. تنظیم برنامه های آموزشی هدفمند، به منظور افزایش سواد غذا و تغذیه و سواد مالی در جهت مدیریت یارانه های نقدی و خود مراقبتی در زمینه امنیت غذایی و تغذیه
 ۷. جلب حمایت سازمان های غیر دولتی (خصوصی، خیرین و مردم نهاد) در راستای اجرای برنامه های کاهش فقر غذایی
- در کنار این سیاست ها، توسعه بانک های غذا بصورت غیر متمرکز می تواند به عنوان یک ابزار مکمل در شبکه حمایت اجتماعی مورد توجه قرار گیرد و در شرایط بحران به کاهی ناامنی غذایی در میان اقشار آسیب پذیر کمک کند. چنین رویکردی می تواند تاب آوری نظام امنیت غذایی کشور را افزایش داده و دسترسی عادلانه تر به غذا را در شرایط دشوار تضمین کند.

منابع

1. FAO. The State of Food Security and Nutrition in the World. Rome: FAO; 2023.
2. World Food Programme. Global Report on Food Crises. Rome: WFP; 2022.
3. Maxwell D, Majid N. Food Security in Crisis and Conflict. New York: Routledge; 2016.
4. Babu SC, Mitra D. Food security and nutrition governance in developing countries. Food Policy. 2017;67:1-10.
5. Alexandratos N, Bruinsma L. The Atlas of Food: Who Eats What, Where, and Why. London: Earthscan; 2012.
6. IPCC. Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Cambridge University Press; 2022.
7. International Monetary Fund. World Economic Outlook. Washington, DC: IMF; 2023.
8. IFPRI. Global Food Policy Report 2022: Building Inclusive Food Systems. Washington, DC: IFPRI; 2022.
9. FAO. Strategic Food Reserve: A Tool for Food Security. Rome: FAO; 2019.
10. Organisation for Economic Co-operation and Development. Food Import Dependency and Trade Resilience. Paris: OECD Publishing; 2021.
11. World Bank. World Development Report 2023: Migrants, Refugees and Societies. Washington, DC: World Bank; 2023.
12. Gentilini U, Grosh M, Rigolini J, et al. Exploring Universal Basic Income: A Guide to Policy Design and Outcome Evaluation. Washington, DC: World Bank; 2020.
13. OECD/FAO. Agricultural Outlook 2021-2030. Paris/Rome: OECD/FAO; 2021.
14. Commission UNHR, Sheet F. 34--The Right to Adequate Food '< [http://www.ohchr.org/Documents/Publications.FactSheet34en.pdf](http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet34en.pdf)> accessed. 2014;28.
15. Dago E. Armed conflicts and food insecurity-a short literature review. 2021 Favari E, Geiger M, Krishnaswamy S, Tandon S. The 2020 Food Security Crisis in Yemen. Report, World Food Programme and World Bank, Rome, Italy. 2021.
16. United nations office for the coordination of humanitarian affairs (OCHA). (2021). UN report: Yemen sees return to alarming levels of food insecurity. Available on: https://www.unocha.org/story/un-report-yemen-sees-return-alarming-levels-food-insecurity?gclid=EAlaIQobChMIqtmz3J_89glViKztCh0jfwRbEAAAYASAAEgKrafD_BwE.
17. Selimian H, Nassr M, Sen K. Conflict, sanctions and the struggles of Syrians for food security in the shadow of the UN Food Systems Summit 2021. BMJ Global Health. 2022;7(1):e007477.
18. Economics Observatory (ECO), (2022). How is the war in Ukraine affecting global food security? Available on: <https://www.economicsobservatory.com/how-is-the-war-in-ukraine-affecting-global-food-security> [Accessed on May 2022].
19. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) (2022). Impacts of Ukraine conflict on food security already being felt in the Near East North Africa region and will quickly spread, warns IFAD [EN/AR]. Available on: <https://reliefweb.int/report/world/impacts-ukraine-conflict-food-security-already-being-felt-near-east-north-africa-region> [Accessed May 2022].